

УДК 339.5

Тохтамиш Т.О.*кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів та кредиту Харківського національного університету будівництва та архітектури***Ягольницький О.А.***кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів та кредиту Харківського національного університету будівництва та архітектури***Овчиннікова М.А.***викладач кафедри фінансів та кредиту Харківського національного університету будівництва та архітектури*

АНАЛІЗ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ТОВАРАМИ ТА ПОСЛУГАМИ УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

ANALYSIS OF FOREIGN TRADE IN GOODS AND SERVICES OF UKRAINE WITH THE EUROPEAN UNION COUNTRIES

АНОТАЦІЯ

У статті встановлено закономірності динаміки показників обсягів зовнішньої торгівлі України з ЄС, пов'язані зі стійкою тенденцією до зростання. Проаналізовано динаміку сальдо торговельного балансу України та його стан. Ідентифіковано основні країни – партнери України, товарну структуру експорту та імпорту, наведено оцінку її раціональності. На основі кількісних показників виявлено позитивні та негативні для України структурні зрушення у зовнішній торгівлі з ЄС. Визначено перспективи трансформації експортно-імпортних операцій України.

Ключові слова: зовнішня торгівля, товари, послуги, аналіз, динаміка, тенденція, структура.

АННОТАЦИЯ

В статье определены закономерности динамики показателей объемов внешней торговли Украины с ЕС, связанные со стойкой тенденцией к возрастанию. Проанализирована динамика сальдо торгового баланса Украины и его состояние. Идентифицированы основные страны – партнеры Украины, товарная структура экспорта и импорта, сделана оценка ее рациональности. На основании количественных показателей выделены положительные и отрицательные для Украины структурные изменения во внешней торговле с ЕС. Определены перспективы трансформации экспортно-импортных операций Украины.

Ключевые слова: внешняя торговля, товары, услуги, анализ, динамика, тенденция, структура.

ANNOTATION

The article outlines the patterns of the dynamics of the indicators of the volumes of foreign trade of Ukraine with the EU, associated with a persistent tendency to increase. The dynamics of the balance of trade balance of Ukraine and its condition are analyzed. The main partner countries of Ukraine, the commodity structure of exports and imports, identified an assessment of its rationality. On the basis of quantitative indicators positive and negative for Ukraine structural changes in foreign trade with the EU are highlighted. The prospects of transformation of export-import operations of Ukraine are determined.

Keywords: foreign trade, goods, services, analysis, dynamics, trend, structure.

Постановка проблеми. Сьогодні Україна перебуває на етапі, коли економічна та торговельна інтеграція до європейської спільноти є неминучою. Завдяки географічному розташуванню вона як найбільша за територією європейська країна викликає зацікавлення з боку як східних, так і західних сусідів. Відносини з

Європейським Союзом (ЄС) набувають для України особливого значення під час визначення власних перспектив і резервів для підвищення рівня міжнародних торговельних контактів та рівня конкурентоспроможності вітчизняної економіки на світовому ринку. На ринках країн ЄС порівняльні переваги України виявляються у сировинних товарних групах: хутра та шкіри, а також залізної руди та металобрухту. Індекс виявлених порівняльних переваг засвідчує, що Україна спеціалізується переважно на виробництві товарів із низькою доданою вартістю, передусім на продукції металургії, тому актуальним питанням є виявлення проблем у взаємній торгівлі товарами та послугами України з Європейським Союзом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми європейської економічної інтеграції, перспектив інтеграції України до ЄС та питання зовнішньої торгівлі товарами та послугами України з країнами ЄС досліджуються в роботах вітчизняних учених: В.Г. Андрійчука, О.І. Білоган, Т.Л. Вишинської, Ю.Г. Козак, І.Б. Марковича, І.О. Пенської, С.О. Радзівської, А.Ю. Сібекіної. У цілому аналізу стану зовнішньої торгівлі у світлі сучасних євроінтеграційних процесів присвячено недостатньо наукових праць, що зумовило необхідність даного дослідження.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У публікації [10] зроблений акцент на теоретичні аспекти зовнішньої торгівлі України з країнами ЄС. Незважаючи на достатню кількість досліджень теоретичних питань щодо зовнішньої торгівлі України з країнами ЄС, необхідно зробити детальний аналіз торгівлі товарами й послугами і виявити основні тенденції та напрями її розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. В останні роки спостерігається тенденція до посилення економічної співпраці між Україною та ЄС. Про це свідчить динаміка зовнішньоторгівельної діяльності.

Міжнародна торгівля товарами та послугами має вагомe значення для будь-якої країни світу, а окремі держави отримують левову частку доходів завдяки експорту до інших країн. Динаміка експортно-імпортних операцій в Україні останні роки має постійну тенденцію до змін [3; 6]. Проаналізуємо зовнішньоторговельний баланс України з країнами світу (табл. 1).

З табл. 1 видно, що питома вага торгівлі товарами з країнами ЄС має тенденцію до зростання та в 2017 р. становила 37,1%, що більше показника 2015 р. Але простежується зниження обсягів торгівлі з країнами ЄС у 2017 р. на 3 506,7 млн. дол. США. У результаті збільшення частки торгівлі товарами з іншими країнами світу (у т. ч. з країнами ЄС) значно зменшилася торгівля з країнами СНД та в 2017 р. становила 16,6%. Експорт послуг до країн ЄС упродовж 2015–2017 рр. мав позитивну тенден-

цію до зростання. Своєю чергою, зросла частка експорту до країн СНД, яка в 2017 р. становила 37,8%. Щодо імпорту товарів також можна сказати, що переважну частку займають країни ЄС. Так, імпорт товарів у 2017 р. становив 43,7%, а імпорт послуг зменшився з 49,8% до 45,1%.

Протягом 2015–2017 рр. спостерігається тенденція до зниження обсягів експорту України до країн світу (у т. ч. до країн ЄС) на 28 675,4 млн. дол. США. Також відбулося значне зниження обсягів імпорту на 40 318,2 млн. дол. США. Географічна структура зовнішньої торгівлі товарами та послугами України у 2017 р. наведена на рис. 1.

Рис. 1 показує, що ЄС залишається одним з основних торговельних партнерів України, питома вага якого становила 38%. Основними торговельними партнерами України є Німеччина (7%) та Польща (5%).

Таблиця 1

Зовнішня торгівля товарами та послугами України з країнами світу (у т. ч. з країнами ЄС) у 2015–2017 рр., млн. дол. США

	Експорт			Імпорт		
	2015	2016	2017	2015	2016	2017
Всього	65422,5	47863,7	46229,6	60801,8	43039,4	44576,2
Товари	53901,7	38127,1	36361,7	54428,7	37516,4	39249,7
Питома вага, %	82,4	79,7	83,4	89,5	87,2	78,2
Країни СНД	14882,3	7806,1	7237,5	17276,9	10485,5	10941,7
Питома вага, %	27,6	20,5	16,6	31,7	27,9	27,8
Інші країни світу	39019,4	30321,0	29124,2	37151,8	27030,9	28416,9
Питома вага, %	72,4	79,5	83,4	68,3	72,1	72,2
В т. ч. країни ЄС	17002,9	13015,2	13496,2	21069,1	15330,2	17140,8
Питома вага, %	31,5	34,1	37,1	38,7	40,9	43,7
Послуги	11520,8	9736,6	9867,9	6373,1	5523,0	5326,5
Питома вага, %	17,6	20,3	16,6	10,5	12,8	21,8
Країни СНД	4034,3	3544,8	3727,9	1204,0	839,6	672,6
Питома вага, %	35,0	36,4	37,8	18,9	15,2	12,6
Інші країни світу	7486,5	6191,8	6140,0	5169,1	4683,4	4653,9
Питома вага, %	65,0	63,6	62,2	81,1	84,8	87,4
В т. ч. країни ЄС	3991,6	3521,4	3498,9	3148,8	2750,1	2400,7
Питома вага, %	34,6	36,2	35,4	49,4	49,8	45,1

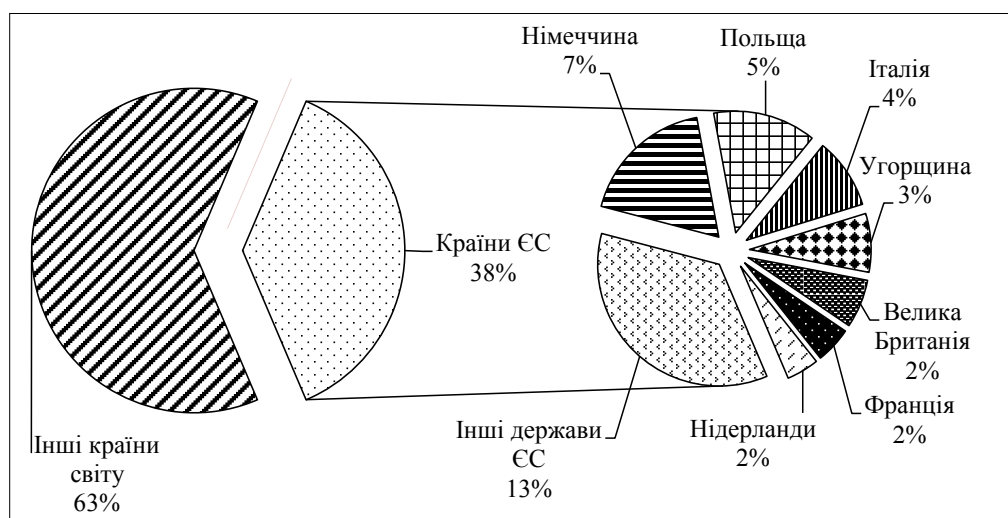

Рис. 1. Географічна структура зовнішньої торгівлі товарами та послугами України за 2017 р.

Проаналізуємо структуру експорту та імпорту торгівлі товарами з країнами ЄС. Основні товарні групи українського експорту до країн ЄС у 2016–2017 рр. наведено в табл. 2.

З табл. 2 видно, що найбільші обсяги експорту до країн ЄС у 2016 та 2017 рр. становили продукція агропромислового комплексу та харчової промисловості – 28,2% та 28,8%, чорні метали – 20,2% та 19,8%, електричні машини та устаткування – 11,0% та 11,9%, мінеральні продукти – 7,4% та 6,0% від загального обсягу експорту відповідно.

Структура експорту товарів до країн ЄС у 2017 р. наведена на рис. 2.

З рис. 2 видно, що серед товарів агропромислового комплексу та харчової промисловості найбільша частка експорту припадала на зернові культури – 40,2% від загального обсягу товарів агропромислового комплексу (у т. ч. кукурудза – 31,5%, пшениця – 7,3%), жири та олії тваринного або рослинного походження – 16,8% (олія соняшникова – 14,1%), насіння і плоди олійних рослин – 15,9%.

Основні країни – партнери України в експорті товарів у 2017 рр. представлено на рис. 3.

Таблиця 2

Основні товарні групи українського експорту до країн ЄС у 2016–2017 рр.

Назва (товарна група)	Обсяги експорту (млн. дол. США)		Питома вага, %	
	2016 р.	2017 р.	2016 р.	2017 р.
Чорні метали	2623,4	1292,1	20,2	19,8
Зернові культури	1625,9	761,2	12,5	11,7
Електричні машини і устаткування	1434,1	776,2	11,0	11,9
Руди, шлаки та зола	962,5	390,9	7,4	6,0
Деревина і вироби з деревини	712,7	393,6	5,5	6,0
Жири та олії тваринного або рослинного походження	678,3	724,7	5,2	11,1
Насіння і плоди олійних рослин	645,3	677,4	5,0	5,2

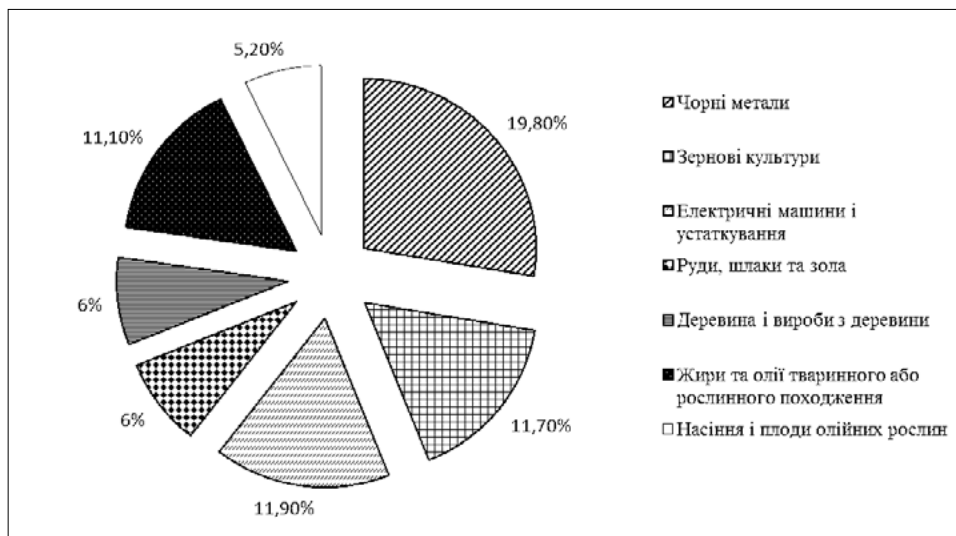

Рис. 2. Структура експорту товарів до країн ЄС у 2017 р.

Таблиця 3

Основні товарні групи українського імпорту з країн ЄС у 2016–2017 рр.

Назва (товарна група)	Обсяги імпорту (млн. дол. США)		Питома вага, %	
	2016 р.	2017 р.	2016 р.	2017 р.
Енергетичні матеріали; нафта та продукти її перегонки	3416,6	876,9	22,3	11,4
Котли, машини, апарати і механічні пристрої	1570,9	1105,0	10,2	14,4
Електричні машини і устаткування	1093,2	556,4	7,1	7,2
Полімерні матеріали, пластмаси	1086,1	523,3	7,1	6,8
Фармацевтична продукція	988,9	524,4	6,4	6,8
Наземні транспортні засоби, крім залізничних	833,5	622,5	5,4	8,1
Інші продукти хімічної промисловості	628,7	457,2	4,1	6,0

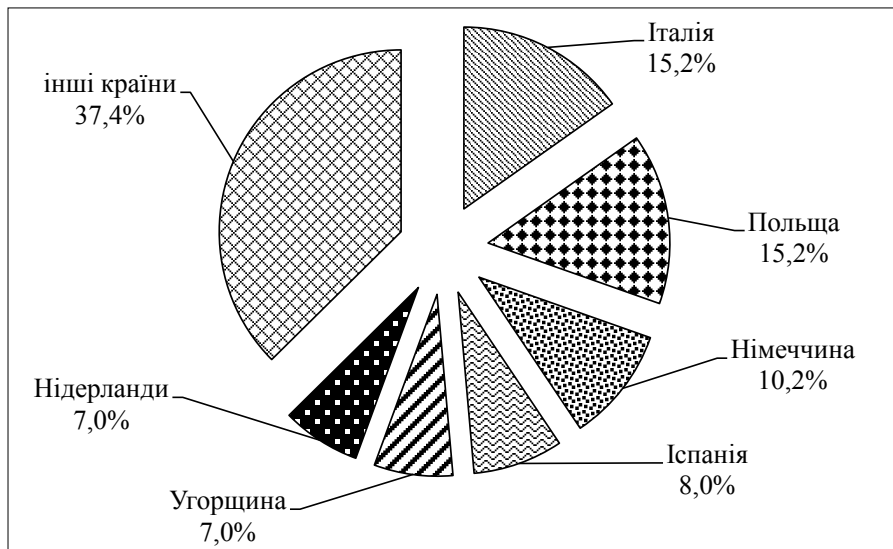

Рис. 3. Основні країни – партнери України в експорті товарів у 2017 р.

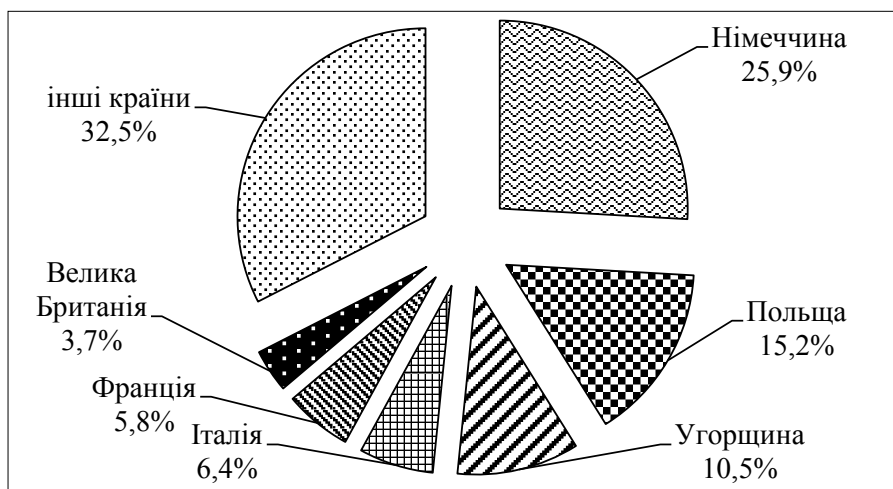

Рис. 4. Країни – партнери України по імпорту товарів у 2017 р.

З рис. 3 видно, що найбільші експортні поставки у 2017 р. здійснювалися до Італії – 15,2% від загального обсягу експорту до країн ЄС (чорні метали, зернові культури, жири та олії тваринного або рослинного походження), Польщі – 15,2% (чорні метали, електричні машини, руди, шлак і зола) та Німеччини – 10,2% (електричні машини, одяг та додат-

кові речі до одягу, текстильні, механічні машини).

Основні товарні групи українського імпорту з країн ЄС у 2016–2017 рр. наведено в табл. 3.

З табл. 3 видно, що найбільші обсяги імпорту з країн ЄС у 2016–2017 рр. становили енергетичні матеріали, нафта та продукти її пере-

Таблиця 4

Основні групи послуг українського експорту до країн ЄС у 2016–2017 рр.

Назва (група послуг)	Обсяги експорту (млн. дол. США)		Питома вага, %	
	2016 р.	2017 р.	2016 р.	2017 р.
Послуги для переробки товарів за кордоном	603,5	621,6	20,6	20,8
Комп'ютерні послуги	356,7	367,4	12,2	12,3
Послуги повітряного транспорту	351,7	362,2	12,0	12,1
Послуги залізничного транспорту	297,1	314,9	10,2	11,4
Послуги морського транспорту	223,7	223,8	7,6	7,6
Професійні та консалтингові послуги	191,2	196,9	6,5	6,6
Послуги автомобільного транспорту	177,8	176,7	6,1	6,1
Телекомунікаційні послуги	119,9	135,2	4,1	4,4
Інформаційні послуги	72,5	73,4	2,5	2,6

Таблиця 5

Основні групи послуг українського імпорту з країн ЄС у 2016–2017 рр.

Назва (група послуг)	Обсяги імпорту (млн. дол. США)		Питома вага, %	
	2015 р.	2016 р.	2015 р.	2016 р.
Послуги, пов'язані з фінансовою діяльністю	648,6	640,3	23,6	23,1
Послуги повітряного транспорту	390,1	398,3	14,2	14,0
Послуги, пов'язані з подорожами	280,7	302,4	10,2	12,0
Роялті та послуги з використанням інтелектуальної власності	205,3	210,3	7,5	7,6
Професійні та консалтингові послуги	176,1	168,3	6,4	6,2
Державні та урядові послуги	142,8	147,4	5,2	5,9
Комп'ютерні послуги	128,8	128,9	4,7	4,7
Послуги трубопровідного транспорту	97,4	96,7	3,5	3,3
Послуги морського транспорту	95,9	90,1	3,5	3,4

гонки – 22,3% та 11,4%, механічні та електричні машини – 17,3% та 21,6% та продукція хімічної промисловості – 17,6% та 19,6% від загального обсягу імпорту відповідно.

Основні країни – партнери України по імпорту товарів у 2017 р. представлено на рис. 4.

З рис. 4 видно, що найбільші імпортні поставки серед країн ЄС здійснювалися з Німеччини – 25,9% від загального обсягу імпорту

(палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки, механічні машини, засоби наземного транспорту, крім залізничного), Польщі – 15,2% (палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки, електричні машини, пластмаси, полімерні матеріали), Угорщини – 10,5% (палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки, електричні машини, пластмаси, полімерні матеріали).

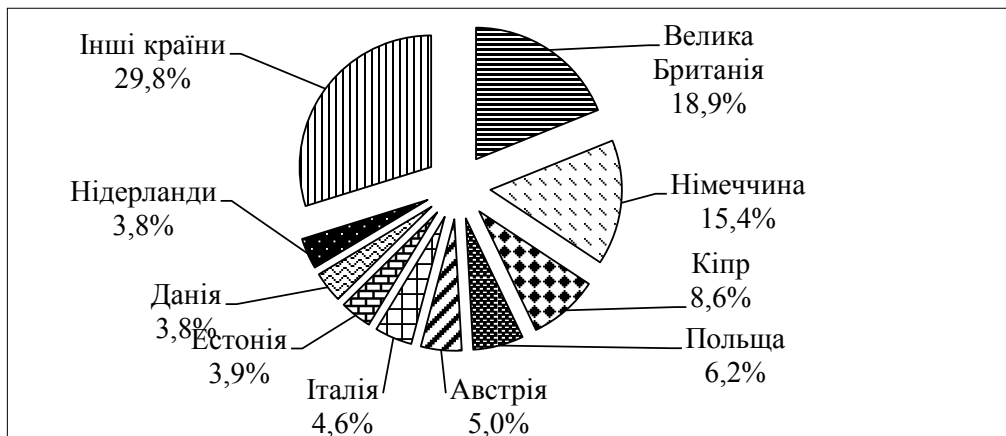

Рис. 5. Основні країни – партнери в експорті послуг у 2017 р.

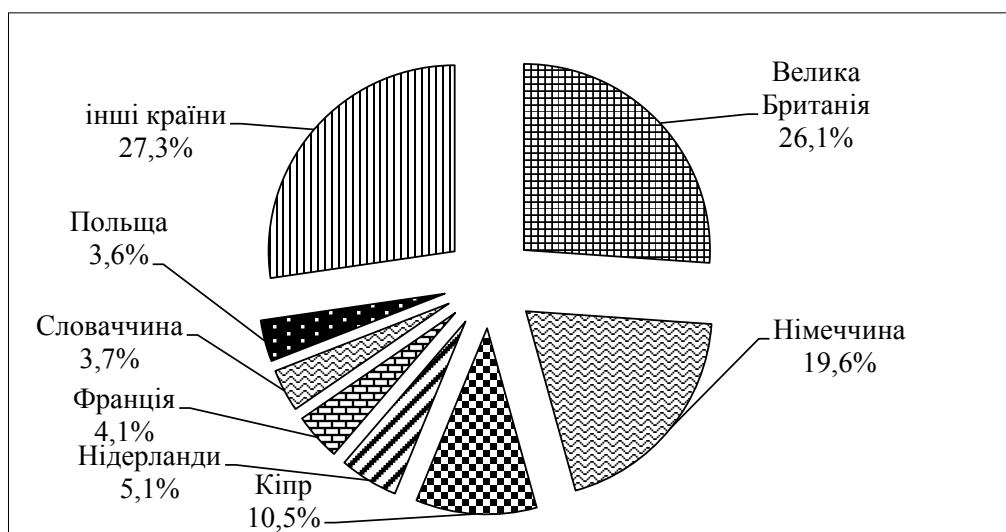

Рис. 6. Країни – партнери України по імпорту послуг у 2017 р.

Проаналізуємо структуру експорту та імпорту торгівлі послугами з країнами ЄС. Основні види послуг українського експорту до країн ЄС у 2016–2017 рр. наведено в табл. 4.

З табл. 4 видно, що найбільші обсяги експорту послуг до країн ЄС у 2016–2017 рр. припадали на транспортні – 35,9% та 37,2% (повітряний – 14,8% та 12,0%, залізничний – 10,3% та 10,2%, морський – 7,6% та автомобільний – 8,4% та 6,1%), з переробки товарів за кордоном – 20,6% та 20,8%, у сфері телекомунікаційних, комп'ютерних та інформаційних послуг – 18,8% та 19,1% та ділові послуги (професійні та консалтингові) – 6,5% та 6,6% від загального обсягу експорту послуг до країн ЄС відповідно.

Основні країни – партнери в експорті послуг у 2017 р. наведено на рис. 5.

Рис. 5 показує, що найбільші обсяги експорту послуг надавалися Великій Британії – 18,9% від загального обсягу експорту послуг країнам ЄС (транспортні послуги, у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні, ділові), Німеччині – 15,4% (послуги з переробки матеріальних ресурсів, транспортні, у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні, ділові), Кіпру – 8,6% (транспортні послуги, ділові, пов'язані з фінансовою діяльністю, послуги з переробки матеріальних ресурсів, у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні послуги).

Основні види послуг українського імпорту з країн ЄС у 2016–2017 рр. наведено в табл. 5.

З табл. 5 видно, що найбільші обсяги імпорту з країн ЄС припадали на послуги, пов'язані з фінансовою діяльністю, – 23,6% та 23,1%, транспортні послуги – 21,2% та 20,7% (повітряний – 14,2% та 14,0%, трубопровідний – 1,6% та 3,5%, морський – 3,5% та 3,4%), послуги, пов'язані з подорожами, – 10,2% та 12,0% та ділові – 6,4% та 6,2% (професійні та консалтингові) від загального обсягу імпорту послуг країн ЄС у 2016 та 2017 рр. відповідно.

Основні країни – партнери по імпорту послуг у 2017 р. наведені на рис. 6.

З рис. 6 видно, що серед країн ЄС найбільші обсяги імпорту послуг були отримані від Великої Британії – 26,1% від загального обсягу імпорту послуг країн ЄС (послуги, пов'язані з фінансовою діяльністю, транспортні, ділові, роялті та інші послуги, пов'язані з використанням інтелектуальної власності, у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні послуги) та Німеччини – 19,6% (транспортні послуги, державні та урядові, ділові, у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні послуги).

Отже, товарна структура експорту України в ЄС залишалася доволі сталою протягом останніх кількох років, незважаючи на економічну кризу. Близько третини всього обсягу експорту займає продукція сільського господарства та харчової промисловості, на другому місці за

значущістю стоїть експорт чорних металів та виробів із них (20% експорту в 2017 р.), на третьому – електричні та механічні машини (11%). Структура імпорту товарів з ЄС зазнала суттєвіших змін через переорієнтацію закупівлі газу на європейський ринки. У 2016 р. питома вага мінерального палива сягнула 22% загального імпорту товарів з ЄС. Іншими важливими статтями імпорту з ЄС залишаються електричні та механічні машини (17%) та продукція хімічної промисловості (17%).

Структура торгівлі послугами також змінилася відповідно до економічної ситуації в країні. В експорті послуг частка транспортних послуг скоротилася за рахунок зниження товарного експорту, водночас зросла частка послуг з переробки матеріальних ресурсів [7; 8]. Також присутня тенденція до зростання експорту телекомунікаційних, комп'ютерних та інших інформаційних послуг, які в 2017 р. займали 19% загального експорту порівняно з 17% у 2016 р. В імпорті послуг із країн ЄС відбулося зменшення питомої ваги транспортних послуг, що значною мірою пов'язано зі зміною географічної структури імпорту газу. В 2016 р. питома вага транспортних послуг знизилася до 20% порівняно з 21% 2015 р. Ділові та фінансові послуги залишаються також важливими компонентами імпорту.

Висновки. Таким чином, аналіз динаміки та структури зовнішньої торгівлі товарами та послугами України з країнами ЄС показав, що останній залишається одним з основних торговельних партнерів України, питома вага якого у 2017 р. становила 38%. Найбільші експортні поставки товарів Україна здійснювала до Італії, Польщі, Німеччини, Іспанії, Угорщини та Нідерландів. Найбільші імпортні поставки товарів серед країн ЄС здійснювалися з Німеччини, Польщі та Угорщини. Своєю чергою, найбільші обсяги експорту та імпорту послуг здійснювалися з Великою Британією та Німеччиною. У 2016–2017 р. Україна найбільше екпортувала продукцію агропромислового комплексу та харчової промисловості, чорні метали, електричні машини та устаткування, мінеральні продукти та транспортні послуги, з переробки товарів за кордоном, у сфері телекомунікаційних, комп'ютерних та інформаційних послуг та ділові послуги. А найвагоміші обсяги імпорту з країн ЄС становили енергетичні матеріали, нафта та продукти її перегонки, механічні та електричні машини та продукція хімічної промисловості.

Отже, проаналізувавши стан зовнішньої торгівлі України з країнами ЄС, можна зробити висновок, що в 2016–2017 рр. обсяги торгівлі товарами та послугами між Україною та рештою країн світу стрімко скорочувалися. Проте скорочення обсягів торгівлі з країнами ЄС було не таким стрімким, як з іншими країнами світу. У відносному вимірі важливість ЄС як торговельного партнера України зросла,

тому можна зазначити, що відбулася переорієнтація зовнішньоторговельних потоків України у напрямку ЄС.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Андрійчук В.Г., Іванов Є.І. Вплив угоди про асоціацію між Україною та ЄС на митно-тарифне регулювання і зовнішньоторговельний режим сторін. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2014. № 3. С. 4–15.
2. Білоган О.І. Оптимізація структури зовнішньої торгівлі країн Центральної та Східної Європи: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.02. Львів, 2015. 221 с.
3. Сучасний стан зовнішньої торгівлі товарами в Україні / Т.Л. Вишинська, О.В. Генералов, І.М. Севрук. *ScienceRise*. 2015. № 3/3(8). С. 41–45.
4. Козак Ю.Г. та ін. *Міжнародна торгівля: підручник*. Київ – Катівце – Краков: Центр учбової літератури, 2015. 272 с.
5. Маркович І.Б. Спеціалізація експортних товарних груп як одна з характеристик торговельного потенціалу держави. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 10(172). С. 43–50.
6. Пенська І.О. Торговельні орієнтири України на світових ринках. *Зовнішня торгівля: право, економіка, фінанси*. 2013. № 2. С. 5–11.
7. Радзівєвська С.О. Торговельно-економічні зв'язки України з країнами ЄС та ЄУП: сучасний стан та перспективи розвитку. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2013. № 3. С. 42–62.
8. Сібекіна А.Ю. Зона вільної торгівлі як найважливіший чинник ефективної динамізації економіко-інтеграційних процесів України. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2013. № 5–6. С. 59–67.
9. Співробітництво між Україною та країнами ЄС у 2017 році: статистичний збірник / Державна служба статистики України. К., 2018. 195 с.
10. Теоретичні аспекти організації зовнішньої торгівлі України з країнами Європейського Союзу / Т.О. Тохтамиш, О.А. Ягольницький, М.А. Овчиннікова. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2018. № 2(64). С. 45–52.
11. *DG Trade Statistical Guide / European Commission*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017. 70 p.
12. *Statistics / United Nations Conference on Trade and Development*. URL: unctad.org.